

Anmeldelse af Lars D. Eriksson: Marxistisk teori och rättsvetenskap I og II (Juridica, Helsingfors 1980)

Henrik Bang

Trods et nordisk perspektiv er RETFÆRD domineret af en dansk redaktion og i nogen grad af danske indlæg. Det kunne give danske læsere indtryk af, at marxistisk og kritisk retsforskning indtager en mere beskedne plads i de andre nordiske lande. Men det forholder sig faktisk nærmest omvendt. Under de noget forskellige nationale betingelser har der både i Norge, Sverige og Finland udviklet sig en bred og inspirerende retsforskning. Fra hver af de nævnte lande er kommet flere juridiske disputater, der bygger på et marxistisk teoretisk grundlag. Fra Finland foreligger nu den vistnok 4. retsvidenskabelige disputats herom. Det er Lars D. Erikssons bog "Marxistisk teori och rättsvetenskap", der sammen med et optryk af hans artikler fra 1966 til 1979 (samme titel, udsolgt!) blev forsvaret i slutningen af 1980. Siden er Lars D. Eriksson (LDE) blevet ansat som professor i statsforfatningsret ved Helsingfors Universitet.

LDE kalder selv sin afhandling for en sammenbinding af trådene fra ca. 15 års artikler og en syntetisering af tankerne om, hvordan marxistisk retsvidenskab og jurisprudens kunne se ud. Men der gøres nogle velbegrundede forbehold. Behandlingen af emnet er ikke systematisk, men et "diskussionsoplæg", hvori han vil forsøge at vise at marxistisk retsteori er egnet som redskab for studiet af stat og ret. At kalde bogen et diskussionsoplæg skal muligvis legitimere at han stort set ikke tager diskussionen op med foreliggende nordiske eller kontinentale marxistisk retsvidenskabelige forfattere.

Bogens tankegang bevæger sig på et overordentligt overordnet niveau, som tilfældet i vid udstrækning er med LDE's tidligere offentliggjorte artikler. Han behandler alene de samfunds- og retsteoretiske (LDE forstår ved "retsvidenskab": al retsforsknings teoretiske grundlag) rammer for studiet af retten i kapitalistiske samfundsformationer. Hertil føjes en teori om jurisprudensens (den dogmatiske retsvidenskabs) grundlag.

Bogen består af 4 hovedafsnit, der hver omhandler et niveau i grundlagsanalysen: (I) "det historiematerialistiske forskningsprojekt", (II) nogle hovedpunkter i statsteorien, (III) retsvidenskaben – nogle kundskabsteoretiske udgangspunkter og (IV) jurisprudensen.

Bogens teoretiske sigte og opbygning medfører, at den ikke indeholder en sammenhængende fremstilling af de teoretiske og historiske forståelser, som retsforskningen kan hvile på. Inden for hvert niveau ana-

lyseres udvalgte begrebsmæssige spørgsmål, der ikke konsekvent tages op inden for de øvrige niveauer. Det gør bogen svær at referere. Det er nok muligt på grundlag af bogen og artiklerne at beskrive hovedtræk i LDE's teori. Men jeg har anset det for rigtigst at forsøge at gengive den tankegang, der er fulgt i bogen. For at det skal få mening, er jeg nødt til at holde omtalen tæt til bogens hovedinddeling.

(I) Teoretisk ramme.

Det er et særkende ved materialistisk historieopfattelse, at de væsentlige samfundsmæssige sammenhænge ikke forstås på grundlag af deres fremtrædelse, men på deres abstrakte indhold, således som dette sætter sig igennem i den historiske udvikling. Den metodiske anvendelse af denne historieteori forudsætter en abstraktionsproces, som danner grundlag for en fremstilling af de samfundsmæssige sammenhænge såvel på et alment som et mere konkret niveau. Studier af stat og ret er ifølge LDE altid historisk konkret orienterede. De begynder med empirisk at fastlægge indholdet af forholdet mellem basis og overbygning, dvs. "det specifikke organisationsprincip for den samlede samfundsstruktur, herunder samspillet mellem politiske, retlige og ideologiske elementer".

LDE vender sig uforbeholdent imod muligheden af at udlede indhold og form i samfundets overbygning af vare- og kapitalformerne. Han nøjes med at operere med en strukturel forbindelse: dvs. som et spørgsmål om, hvad der kan tages som udtryk for nødvendige, almene og væsentlige sammenhænge inden for samfundshelheden (lovmæssigheder), og dermed en nærmere bestemmelse af, hvad der under givne betingelser er muligt.

Dynamoen i den samfundsmæssige udvikling udgøres af de klasse-mæssige interesse modsætninger. LDE går ikke nærmere ind på modsætningsforholdene, hvorfor interesseanalysen får et overvejende formelt indhold. I gennemgangen af de teoretiske handlingsforudsætninger defines f.eks. objektiv interesse som et spørgsmål om at bestemme de nødvendige betingelser for, at nærmere afgrænsede handlinger fra en gruppe/klasse kan være tjenelige. Senere i bogen gives et konkret historisk eksempel herpå: Senkapitalismens modsigelsesfulde retsregulering etablerer en mulighed for en jurisprudentiell virksomhed i overensstemmelse med proletariats interesser.

Bortset fra omtalen af begreberne objektiv, subjektiv og personlig interesse som handlingsforudsætninger går LDE ikke ind på interesse-sammenhænge. Hverken her eller i statsteori-afsnittet beskæftiger han sig med revenu-interesser, konkrete særinteressers formidling m.v. Det havde været nærliggende, bl.a. fordi LDE lægger afgørende vægt på den politiske kamp og statens funktion som sammenholdsfaktor.

Retsordenen er skabt ved en politisk beslutningsproces og opretholdes ved et politisk system, til hvilket domstole, politi og forvaltningsmyndighed hører. Det politiske system formidler forbindelsen mellem basis og overbygning, og studiet af overbygningen må derfor støtte sig til politisk teori fremfor til sociologi. Men stats- og retsordenen kan på den anden side godt studeres som funktioner i forhold til de konkrete økonomiske relationer, og herudfra kan man afdække de faktiske interesser bag de retlige masker.

(II) Statsteori.

Inden for det almene teoretiske niveau for statsanalysen behandles generelle magtstrukturer i den kapitalistiske samfundsformation. Kontrollen med produktionsmidler, produktionsproces m.v. udgør den primære økonomiske magt, der transformeres til politisk magt, dvs. magt over statsapparatet, der gennem sit retssystem kan sikre opretholdelse af den økonomiske magt. Staten er hermed en organisation, som holder sammen på samfundet.

Den politiske magt er sammensat af en politisk magtstruktur og en politisk praksis. Ved den politiske magtstruktur forstås de former, hvorunder det politiske system fungerer i forhold til produktionsmåden, svarende til forfatningsformen i vid forstand. Den politiske praksis defineres som klassers og gruppers konkrete interessekamp. Forfatningsformen har stor betydning for den ideologiske magt, idet de ideologiske normer kan retfærdiggøre produktionsforholdene og sanktionere politiske handlinger, dvs. give dem legitimitet.

Den politiske praksis udgøres af kampen mellem den "herskende" klasse (indehaver af den økonomiske magt) og den undertrykte klasse. Om den herskende klasse også er "styrende" beror på historiske forhold. En parlamentarisk overvægt til den undertrykte klasse betyder blot, at hensynet til den herskende klasse sætter sig igennem i en mere kompliceret form, f.eks. gennem ændret faktisk magtfordeling inden for statsapparatet.

LDE introducerer tre begreber, der kan indgå i periodiseringen af statens historiske udvikling. "Statstypen" bestemmes i forhold til produktionsmåden, dvs. det specifikke forhold mellem politik og økonomi. "Statsformen" bestemmes som den specifikke variation i organisationsformen for samfundsformationen. Her sondres altså mellem den manufakturkapitalistiske, konkurrencekapitalistiske, monopolkapitalistiske og den senkapitalistiske stat. Endelig bestemmes "Regimeformen" som udviklingsfaser i klassekampen. Overgangene følger af f.eks. parlamentsvalg, arbejdskamp m.v.

LDE illustrerer anvendelsen af dette politologiske redskab igennem en

beskrivelse af den senkapitalistiske statsform. Han anser statens udvidede funktionsområde som resultat af overakkumulationstendenser (krise). De politiske reaktioner herpå er en politisering af statsfunktionerne, der bliver genstand for konjunkturbetonet lovgivning. Denne er instrumentel, dvs. formet med henblik på forvaltningsmyndigheders indgreb og styring ud fra mål/middelafvejninger. Civilretten mister sin betydning, og magten i statsapparatet forskydes fra domstole til forvaltning. Klassekampen har dermed ændret form (og forum).

(III) Retsvidenskab.

Særlig to spørgsmål optager LDE: Relationen mellem reelle forhold og retsforhold. Og relationen mellem reelle forhold og ideologisk bevidsthed. Noget forenklet kan man sige, at det første spørgsmål angår erkendelsesrammen, mens det andet angår handlingsrammen. Handlingsdirektiverne optræder først i afsnittet om jurisprudensen.

Produktionsforholdene hører til de reelle materielle forhold og dermed til den økonomiske struktur, der er underlagt lovmæssigheder. Derved adskiller de sig fra ejendomsforholdene, der er afhængig af de politiske forhold. Ejendomsforholdene er derfor ikke en "afspejling" af produktionsforholdene. Retssubjektet er samlingspunkt for de økonomiske og retlige beføjelser, og dette begreb bliver dermed strukturanalysens bindeled. Herved får retsforholdene et reelt indhold. De reelle konsekvenser af de kvalitativt forskellige samfundsrelationer må indarbejdes i juridiske definitioner gennem grundige begrebsanalyser.

Retsvidenskabens opgaver bliver herefter at undersøge, hvorledes retsforholdene er forankret i de samfundsmæssige reelle forhold, og at vise, hvorledes retlig teori og retsopfattelser giver et forvansket billede af den samfundsmæssige virkelighed. (LDE fragår hermed sin tidligere opfattelse, hvorefter retsvidenskabene alene kan beskæftige sig med ideologikritik).

Ideologi er efter gængs marxistisk opfattelse falsk bevidsthed, der organiserer og tager stilling til den sociale virkelighed, og reproducerer ret- og pligtnormer vedrørende de samfundsmæssige relationer. LDE anerkender dette ideologibegreb, men beklager samtidig dets reduktionistiske indhold. Han griber derfor til Gramscis ideologiofattelse. Gramsci arbejdede med en politisk bestemmelse af ideologi som et felt for klassekampen, idet han tillagde ideologimagt (hegemoni) direkte politiske funktioner. LDE føler sig åbenbart tiltrukket af Gramscis forestillinger om kamp på argumenterne (reartikulering/desartikulering) som løftestang for en selvstændig og aktiv jurisprudens. Han kritiserer bl.a. Niklas Bruun for kun at analysere officielle udtalelser m.v. vedr. arbejdsmarkedskonflikter, og for ikke igennem en bredere virkelighedsanalyse af

bestemme, hvilken klasse, der har hegemoni.

(IV) Jurisprudensen.

Jurisprudensen er retsdogmatisk virksomhed, dvs. systematisering og fortolkning af retligt materiale og retsnormer. Denne virksomhed baseres på retsideologiske fakta, der kan relativeres i den retlige fortolkning, men ikke har videnskabelig karakter. Jurisprudensen har derfor brug for (hviler altid på!) en retfærdighedsteori.

Da jurisprudensen er en del af den politiske og ideologiske magtstruktur, må dens udøvelse baseres på en strategi. Rammerne for en sådan strategi baseres på artiklen "Udkast til en marxistisk jurisprudens" i Retfærd nr. 11. Dog modificerer LDE perspektiverne for den ideologiske magtkamp noget. Mens Gramsci lurer bag artiklens udsagn om at "tolkningarna måste efter hand bekräftas i rättstillämpningen, de måste med tiden vinna eet allt starkare fotfäste både i rättstillämpningen och i den rättsliga verksamheten överhuvudtaget" (nr. 11 s. 51), så er han i bogen mere strukturelt orienteret omkring, hvad der er reelt muligt under nærmere bestemte politiske forhold: "Den behovsrationalitet, som den marxistiska jurisprudensen bygger på tillhandahåller inte någon universellt giltig jurisprudentiell modell, utan den är tillämplig blott inom de ramar som den i samhället rådande regimformen uppställer. Marxistiska jurisprudensen är i denna mening en möjlig jurisprudens" (Bogens s. 115). Denne mulighed er til stede i senkapitalismen, der med sine modsætningsfyldte politik- og retsformer åbner for en bredere jurisprudens.

Marx og Engels bestemte alene indholdet af det borgerlige retfærdighedsbegreb, nemlig som ideologiens overensstemmelse med produktionsmåden. LDE forsøger at opstille en marxistisk retfærdighedsteori som handlingsgrundlag. Han tager udgangspunkt i, at kriterierne for behovsrational argumentation (se artiklen i Retfærd nr. 11) hentes fra de materielle samfundsforhold. Kritikken af den borgerlige ideologi må søge kriterierne i den proletariske behovsforståelse. Hermed integreres proletarisk ideologi i samfundsvidenskaben og skaber det, LDE beskriver som en teoretisk ideologi (= retfærdighedsteori), ikke klart videnskabelig og heller ikke klart ideologisk. Retfærdighedsteorien udgør sammen med rationalitetsanalysen de redskaber, hvormed mulighederne for alternativ jurisprudens kan bedømmes og udnyttes.

Proletariatets teoretiske og praktiske oplevelse af udbyttingsforholdet tvinger krav frem der i første omgang tager den borgerlige retfærdighedsideologi (lighed, frihed m.v.) alvorligt (= "på allvar"), og i sidste ende transformerer kravene til en ophævelse af klasseforholdet. Det politiske system, der ikke opfylder retfærdige krav, er illegit-

timt. Og de retlige tolkninger, der er i strid med den teoretiske og praktiske behovsforståelse, er ukorrekte.

Som sædvanlig er LDE's skrift fornøjelig læsning. Han er optimist, og skriver løs uden smålig skelen til, om hans associationsverden korresponderer med læserens forventning om, hvilke veje analysen bør tage. Hvad enten man er enig i hans prioritering og synspunkter eller ej, så kan man nu stille den rimelige forventning, at han kaster sig over mere konkrete studieemner, så tankemønsteret kan vise sin anvendelsesværdi, f.eks. i form af en eksemplarisk analyse af dele af statsforfatningsretten.